

В. А. ШИРОКОВ, І. В. ОЛЕКСАНДРУК

ВІРТУАЛЬНА ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ЛАБОРАТОРІЯ «СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ЯК ІНСТРУМЕНТ СЕМАНТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті йдеться про застосування теорії лексикографічних систем як методології організації та проведення різнопланових досліджень мовної системи. Інструментальним засобом для цього служить Віртуальна лексикографічна лабораторія «Словник української мови» (ВЛЛ СУМ). Подано приклади закономірностей лексичної системи української мови, встановлені з використанням ВЛЛ СУМ. Запропоновано семантичну та інструментальну структури електронного тлумачного словника, інтегрованого з ВЛЛ СУМ, для поглибленого дослідження семантичної структури українського прикметника.

Ключові слова: лексикографічна система, лексикографічний ефект, лексична семантика, лінгвістична база даних, віртуальна лексикографічна лабораторія.

Вступ. Загальновідомо, що великі словники є носіями глибоких системних закономірностей мови, які, будучи неочевидними, «прихованими» від читача, відіграють важливу роль у виявленні її когнітивно-комунікативного потенціалу. На нашу думку, такі системні ефекти найповніше представлені в одномовних тлумачних словниках, а саме — у великих багатотомних лексиконах, які містять основну частину національної лексики і фразеології й характеризуються докладним описом лексико-граматичної і лексико-семантичної системи відповідної мови. Завдяки своєму обсягові, складності будови та повноті лексикографічного опису такі словники є носіями великої кількості імпліцитно заданих лінгвістичних, когнітивних, логічних та інших зв'язків і відношень, переважно неконтрольованих, що перетворює ці лексикографічні об'єкти на певного роду «речі в собі»¹, чій глибини здебільшого недосяжні для користувачів. Проте тут варто зазначити, про яку категорію користувачів йдеться, адже когнітивний, так би мовити, діапазон зацікавленостей в інформації, що міститься в таких словниках, є надзвичайно широким — від елементарних відомостей про конкретне слово аж до узагальненої граматико-семантичної інформації, що стосується цілих класів мовних одиниць та різноманітних лінгвістичних відношень, що розвиваються і функціонують у мовній системі.

Стосовно такої узагальненої лінгвістичної інформації слід зазначити, що її «видобування» зі словника перетворюється на справжню проблему через згадану вище імпліцитність. Адже навіть лінгвістично освічений і кваліфіко-

---

¹ Широков В. А. Системна семантика тлумачних словників // Акцентологія. Етимологія. Семантика : До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Скляренка.— К., 2012.— С. 487–510.

Це значення в електронному тлумачному словнику варто подати у формі «прикметник від **діва** і **дівчина** у значенні “молода незаміжня особа жіночої статі”» з відповідними відтінками. Ними можуть бути, наприклад, такі семантичні відношення:

– у сполученні з іменником на позначення зовнішньої характеристики (дівочі плечі) — семантичне відношення «атрибутивне», відтінок — «які є зовнішньою характеристикою дівчини, дівчат»;

– у сполученні з іменником на позначення групи людей (дівочий гурт) — семантичне відношення «бути елементом», відтінок — «який має у своєму складі дівчат»;

– у сполученні з іменником на позначення одягу (дівочий капелюшок) — семантичне відношення «посесивне», відтінок — «який належить дівчині».

Інформаційно-програмним інструментарієм для такого дослідження варто визначити певну проблемно-орієнтовану програмну надбудову над ВЛЛ СУМ, за допомогою якої формується лінгвістична база даних (ЛБД), зорієнтована на вирішення конкретного завдання — дослідження семантичних властивостей прикметників. У цьому підході ЛБД поєднуватиме в собі автоматизоване робоче місце дослідника, масив мовного матеріалу дослідження, засоби семантичної диференціації, проміжні результати певних етапів аналізу та кінцеві результати. Останні, власне, й набувають форми електронного тлумачного словника. У ЛБД повинні експлікуватися семантичні складники лексичного значення відносних прикметників, структуровані у вигляді окремих полів. У такий спосіб на ЛБД індукується структура певної Л-системи. Зрозуміло, що ця система мусить бути обладнана необхідними сервісними функціями. Сформована в такий спосіб лінгвістична база даних є репрезентативним матеріалом для проведення в автоматизованому режимі лінгвістичних досліджень з питань однозначності/багато-значності, словотвірної семантики, вона дозволяє отримати інформацію про семантичні класи слів, входження лексеми до стійких словосполучень тощо.

Експліцитне представлення значення відносних прикметників в автоматичних перекладних словниках дає змогу в системі машинного перекладу визначати перекладні еквіваленти багатозначних слів з урахуванням конкретних значень слів, які перекладаються, розрізняти синоніми і перекладні елементи. Викладена схема може і мусить бути поширена на інші лексико-семантичні групи та лексико-граматичні класи слів.

Проведені дослідження підтверджують думку про те, що великі словники є носіями глибоких системних закономірностей мови. Одержані наукові результати демонструють ефективність Віртуальної лексикографічної лабораторії «Словник української мови» для дослідження нових лінгвістичних фактів, закономірностей і законів мовної системи.

Автори висловлюють подяку Н. М. Заїці та О. О. Погрібній за люб'язний дозвіл на використання матеріалів їхніх дисертацій у нашій статті.

V. A. SHYROKOV, I. V. OLEKSANDRUK

THE VIRTUAL LEXICOGRAPHIC LABORATORY «DICTIONARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE» AS A TOOL FOR SEMANTIC RESEARCH

The article deals with the application of the theory of lexicographic systems as a methodology for organizing and conducting diverse studies of the language system. A tool for this purpose serves the Virtual lexicographic laboratory «Dictionary of Ukrainian Language» (VLL SUM). Examples of regularities of the lexical system of the Ukrainian language, established using the VLL SUM, are given. The semantic and instrumental structures of the electronic explanatory dictionary integrated with VLL SUM for the in-depth study of the semantic structure of the Ukrainian adjective are proposed.

Keywords: lexicographic system, lexicographic effect, lexical semantics, linguistic database, virtual lexicographic laboratory.